

نمود زیبایی تفقد مالی اجتماعی از نیازمندان (در قالب قرض الحسنه)

در تعالیم قران و حدیث

حسین جلائی نوبری

^۱دانشیار و هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی تبریز-ایران و

عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت منطقه ۲ کشور

نام نویسنده مسئول:

حسین جلائی نوبری

چکیده

در دین اسلام، اخلاق و انسانیت، شرط لازم مسلمانی است و یکی از مظاهر انسانیت، کمک مالی به دیگران در قالب قرض الحسنه است. از این‌رو در این مقاله به بررسی اهمیت و آثار اجتماعی قرض الحسنه در نصوص دین پرداخته شده است. ابتدا مفهوم شناسی واژه قرض الحسنه آمده است و سپس به بررسی شش اثر اجتماعی قرض الحسنه در آیات و روایات پرداخته شده است و در پایان هفت مورد از مهم‌ترین آثار اجتماعی قرض الحسنه در کلام جامعه شناسان اسلامی بررسی گردیده است. البته آثار اجتماعی قرض الحسنه بیشتر از این موارد است که همه این آثار توسط نویسنده جمع‌آوری گردیده است ولی به دلیل محدودیت صفحات این مقاله ارائه نگردیده است. این مقاله با روش توصیفی - تبیینی و به روش کتابخانه‌ای - اسنادی نوشته شده است. هدف این مقاله نیز آن است که با برجسته کردن آثار اجتماعی سازنده قرض الحسنه برای خواننده، گامی هرچند کوتاه در مسیر افزایش این اخلاق حسنه یعنی، قرض الحسنه در جامعه برداشته شود.

کلیدواژه: آثار، اجتماعی، قرض الحسنه، آیات، روایات.

مقدمه

قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنه فقهی نیز می‌شود؛ زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام دهد، قرض الحسنه برای اوست؛ خواه عبادت اصطلاحی باشد مانند نماز و روزه یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام‌المنفعه باشد؛ مانند مسجد و مدرسه‌سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا. رسول خدا صلی‌الله‌علیه و آله از یک‌سو مسلمانان را به قرض دادن تشویق و ترغیب می‌فرمودند و از سوی دیگر به آنان توصیه می‌کردند، حتی‌الامکان قناعت به خرج داده و از گرفتن قرض بپرهیزند. قرض الحسنه یک عمل اخلاقی است که دارای تأثیرات اقتصادی و فردی اجتماعی و نیز اخروی هست پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه و آله می‌فرماید: «انی بعثت لأتمم مکارم الاخلاق»^۱ همان‌طور که از متن حدیث می‌توان نتیجه گرفت قرض دادن از مکارم اخلاق شمرده شده است و رسالت اصل پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه و آله نیز کامل کردن مکارم اخلاق است. در دین مبین اسلام که دین اخلاق و انسانیت است توجه به نیازها و مشکلات یکدیگر و تلاش برای رفع آن‌ها شرط لازم و لاینفک مسلمانی شمرده شده است. قرض الحسنه انسان را از دایره خودپرستی خودبینی و خودخواهی که حصار بزرگی در برابر کمال طلبی انسان است خارج می‌سازد و او را به مرکز تمام کمالات و زیبایی‌ها سوق می‌دهد... توجه به نیاز همنوعان و کمک به حفظ شأن و شخصیت آنان به انسان لذتی می‌دهد که در سایه این لذت او می‌تواند با اطمینان قلبی بیشتری در مسیر تکامل قرار گرفته و آن را طی نماید... در مورد قرض الحسنه در کتب فقهی و روایی بسیار سخن گفته شده ولی از مهم‌ترین کتبی که اندکی مرتبط با موضوع مقاله است که تاکنون نوشته شده عبارت است از: «قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن» از علی‌اصغر هادوی نیا و این مقاله نیز درصدد پاسخگویی به این سوال اساسی است که آثار اجتماعی قرض الحسنه بر اساس آیات و روایات چیست؟

۱- اهمیت موضوع

در دین مبین اسلام که دین اخلاق و انسانیت است، توجه به نیازها و گرفتاری‌های یکدیگر و تلاش برای رفع آن‌ها، شرط لازم مسلمانی شمرده شده است. قرض الحسنه، انسان را از خودبینی و خودخواهی که مانعی بزرگ در برابر کمال طلبی انسان است، دور می‌سازد و او را به مرکز تمام کمال‌ها و زیبایی‌ها می‌کشد. قرض الحسنه، روحیه مهرورزی، هم‌دلی و برابر خواهی را در انسان زنده می‌کند و در حقیقت، ترجمان شخصیت متعادل انسان و راه نزدیک شدن به خداوند بزرگ است. همچنین سبب رشد فضیلت‌های اخلاقی، همچون سخاوت و بخشش در انسان می‌شود. قرض الحسنه یکی از ابزارهای اخلاقی است که خداوند با آن، هم از مشکلات نیازمندان گره‌گشایی می‌کند و هم قرض‌دهنده را از فضیلت‌ها و نعمت‌های بسیاری بهره‌مند می‌گرداند. افزون بر این، قرض الحسنه را می‌توان عاملی برای تهذیب روانی و تربیت روحی برشمرد. به‌طور کلی، در نظام اخلاقی اسلام، قرض دادن اهمیت ویژه‌ای دارد و توجه به نیاز همنوع و تلاش برای رفع نیاز او، از مهم‌ترین توصیه‌های اخلاقی معصومین علیهم‌السلام است. می‌توان گفت در بسیاری از موارد، عمل به توصیه‌های معصومین علیهم‌السلام از واجبات اخلاقی شمرده می‌شود و اگر فرد مسلمان به آن‌ها عمل نکند، چه‌بسا گرفتار عذاب اخروی شود... در نظام اخلاقی اسلام، همواره بیشترین پاداش‌ها و آثار دنیوی و اخروی، برای اهل خیر در نظر گرفته شده است. از این‌رو، ترک آن‌ها نیز آثار مخربی در پیکره فرد و جامعه بر جای خواهد گذاشت. نتیجه اینکه اهمیت انجام دادن این‌گونه امور خیر از جمله قرض الحسنه در بسیاری از موارد، نسبت به انجام دادن واجبات دینی بیشتر است؛ زیرا افزون بر پاک‌سازی روحی فرد، پی آمدهای فراوانی نیز برای جامعه اسلامی به همراه دارد. یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان، نیازهای مادی است. در مطلب پیش رو به اهمیت و آثار قرض الحسنه در آیات و روایات پرداخته می‌شود. یکی از بهترین کارها که مصداق تعاون بر نیکی و تقواست، قرض الحسنه است که بدون بهره، کارمزد و خدمت و مانند آن است و وام‌گیرنده تنها باید اصل مال را به صاحب‌مال بپردازد. از این‌رو در آیات ۲۴۵ سوره بقره و ۱۲ سوره مائده و ۱۱ و ۱۸ سوره حدید و ۱۷ سوره

^۱ . مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۶، ص ۲۱۰.

تغابن و ۲۰ سوره مزمل، قرض الحسنه به قصد «وجه الله» را قرض به خدا دانسته و تا این مقام بالا برده است. و همین آیات و علل مذکور بیانگر اهمیت قرض الحسنه است.

۲- مفهوم شناسی

کلمه قرض الحسنه از دو قسمت ترکیب شده است: ۱- قرض: به معنای بریدن و قطع کردن است و مالی را که به دیگری داده می شود به شرط بازگرداندن (عین یا بدل آن) قرض می خوانند؛^۱ گویا قرض دهنده، آن مال را از بقیه احوالش بریده است.^۲ در فرهنگ های لغت عربی، قرض به معنای اعطای بخشی از مال دانسته شده است، به صورتی که قرض دهنده آن را باز پس گیرد^۳ ۲- الحسنه: در قرآن کریم، واژه «حسن» صفت قرض الحسنه قرار گرفته است؛ حسن یعنی زیبا و نیکو^۴ و قرض نیکو آن است که از مال حلال باشد و آن را با منت گذاردن و اذیت، ضایع نکند.^۵ قرض الحسنه در اصطلاح بین مردم به وام گرفتن معروف است و برای آن کارمزد نباید پرداخت کنند و آن را از مصادیق دینی می دانند... اصطلاح فقه اسلامی، قرض، تملیک مال به دیگری با ضمانت است به این که بر عهده وام گیرنده بازگرداندن مال باشد، اعم از اینکه عین یا مثل و یا قیمت آن باشد.^۶ قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنه فقهی نیز می شود؛ زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام دهد، قرض الحسنه برای اوست؛ خواه عبادت اصطلاحی باشد مانند نماز و روزه یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام المنفعه باشد؛ مانند مسجد و مدرسه سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا.^۷ برخی قرض الحسنه را همان انفاق گرفته اند.^۸ که عمل مستحب دیگری است؛ درحالی که انفاق از معاملات نیست، بلکه می توان آن را از ایقاعات دانست؛ چراکه انفاق در لغت به معنای اخراج مال از ملک^۹ و در اصطلاح قرآن، اعم اخراج از مال و غیر مال و از واجب و غیر واجب است.^{۱۰} اما در قرض شخص طبق عقد و قراردادی مال خود را به تملیک دیگری درمی آورد به شرط بازپس گیری و باز پس دادن؛ بنابراین، نمی توان قرض الحسنه را در فرهنگ قرآن به معنای انفاق دانست؛ قرآن برای قرض الحسنه شرایطی قائل شده است که بعضی از آن شرایط را ذکر می کنیم: ۱- قرض الحسنه باید در دست افرادی قرار گیرد که سخت محتاج اند. ۲- با اخلاص همراه باشد^{۱۱} ۳- با منت و اذیت همراه نباشد^{۱۲}.

۳- آثار اجتماعی قرض الحسنه در آیات

۱-۳- برکت یافتن سرمایه جامعه با افزایش مال قرض دهنده

در سوره بقره آیه ۲۴۵ آمده: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَعِّفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» کیست که به خدا «قرض الحسنه ای» دهد (و از اموالی که خدا به او بخشیده، انفاق کند) تا آن را برای او، چندین برابر کند؟ و خداوند است که (روزی بندگان را) محدود یا گسترده می سازد؛ (و انفاق هرگز باعث کمبود روزی آن ها نمی شود) و به سوی او بازگردانده می شوید (و پاداش خود را خواهید

۱- راغب اصفهانی؛ مفردات قرآن، ماده قرض

۲- جوادی آملی، تسنیم، ج ۱۱، ص ۵۸۳

۳- جوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، ج ۳، ص ۱۱۰۲

۴- قرشی، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۳۵، «ماده حسن»

۵- طبرسی؛ مجمع البیان، ج ۲، ص ۶۰۸

۶- امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۹۹

۷- جوادی آملی، تسنیم، ج ۱۱، ص ۵۸۷

۸- طبرسی، تفسیر مجمع البیان، ج ۹، ص ۵۲۹

۹- همان، ج ۲-۱، ص ۱۲۱

۱۰- راغب اصفهانی؛ مفردات قرآن ذیل واژه انفاق

۱۱- بقره: ۲۶۴

۱۲- همان

گرفت). با توجه به آیه چند نکته قابل ذکر است: الف- خداوند متعال مالی را که مؤمنین در راه او خرج کنند قرض گرفتن خودش نامیده است.^۱ ب- مفهوم چند برابر شدن در نزد خداوند، عددی است که از شمارش بیرون است و انتها ندارد.^۲ قرض الحسنه از آنجاکه امر کریمانه‌ای است، لذا دارای «اجر کریم» نیز هست. عبادت «من ذا الذی» در قرآن بسیار محدود است که دو مورد آن مربوط به قرض الحسنه هست و این نشانه اهمیت آن است. آیات زیاد دیگری از قبیل حدید: ۱۸ و تغابن: ۱۷ به این امر مهم اشاره دارد. در چندین آیه از قرآن مجید در مورد انفاق در راه خدا تعبیر به قرض و وام دادن به پروردگار آمده است و این نهایت لطف خداوند نسبت به بندگان را از یک سو و کمال اهمیت مسئله انفاق را از سوی دیگر می‌رساند، باینکه مالک حقیقی سراسر هستی او است و انسان‌ها تنها به عنوان نمایندگی خداوند در بخش کوچکی از آن تصرف می‌کنند چنانکه در آیه ۷ سوره حدید می‌خوانیم: «ایمان به خدا و رسولش بیاورید و از آنچه خداوند شمارا در آن نماینده خود ساخته انفاق کنید» ولی باین حال برمی‌گردد و از بنده خود استقراض می‌کند، آن هم استقراضی با چنین سود بسیار فراوان، کرم بین و لطف خداوندگارا! در نهج البلاغه آمده است که می‌فرماید: «خداوند از شما درخواست قرض کرده درحالی که گنج های آسمان و زمین از آن او است و بی‌نیاز و ستوده، (آری این‌ها نه از جهت نیاز او است) بلکه می‌خواهد شمارا بیازماید که کدام یک نیکوکارترید.» و همچنین در سوره تغابن آیه ۱۷: «ان تَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَعِفْهُ لَكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ» اگر به خدا قرض الحسنه دهید آن‌ها برای شما مضاعف می‌سازد و شمارا می‌بخشد و خداوند شکر کننده و بردبار است. نیز به همین مطلب اشاره دارد. در این آیه نیز به چند نکته در ارزش قرض دادن اشاره شده؛ نخست اینکه: قرض دادن به مؤمنان، قرض دادن به خداست و مورد پذیرش حق است... دوم اینکه: قرض دادن موجب افزایش نعمت به چندین برابر مقدار قرض می‌گردد. سوم اینکه: موجب آموزش گناهان از سوی خدا می‌شود. چهارم اینکه: خداوند از قرض دهنده تشکر می‌کند، یعنی آن را به نیکی می‌پذیرد و با پاداش‌های دنیوی و اخروی جبران می‌نماید. خداوند خود ضمانت بازپس‌گیری دادن وام را کرده و بی‌گمان خداوند شاکر و سپاسگزار است.^۳ و بیش بابرکت قرار دادن در مال شخص او را بی‌نیاز خواهد کرد و به فضل خود بر مال او می‌افزاید. از این روست که در بیان سود و پاداش حاصل از قرض دادن به نیازمندان و محتاجان می‌فرماید که خداوند پاداش نامحدود و بی‌شماری را در نظر گرفته است.^۴ برکت اموال برخلاف تصور عده‌ای که فکر می‌کنند قرض باعث کم شدن اموال می‌شود. باید گفت که انفاق، نه تنها باعث کم شدن اموال نمی‌شود. بلکه باعث برکت اموال نیز می‌شود. همان گونه که در آیه آمده که انفاق اموال مانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه صد دانه باشد، خداوند آن را برای هر کس که بخواهد، چند برابر می‌کند.^۵ چنانکه ملاحظه فرمودید: چند برابر می‌شود نه دوبرابر که این نشان از برکت آن مال دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «تَصَدَّقُوا فَإِنَّ الصَّدَقَةَ تَزِيدُ فِي الْمَالِ كَثْرَةً وَ تَصَدَّقُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ»، صدقه بدهید، چون صدقه مال رازید می‌کند، پس صدقه بدهید تا خدا به شما رحم کند.^۶

۲-۳- تغییر نگرش به فقرا در جامعه (دست فقیر دست خداست)

سوره مائده آیه ۱۲: «وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَ بَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَ آمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَ عَزَرْتُمْ أَوْحَامَهُمْ وَ أَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ لَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ» خدا از بنی اسرائیل پیمان گرفت و از آن‌ها دوازده رهبر و سرپرست برانگیختیم و خداوند (به آن‌ها) گفت من با شما هستم، اگر نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید و به رسولان من ایمان بیاورید و آن‌ها را یاری کنید و به خدا قرض الحسنه بدهید (در راه او به نیازمندان کمک کنید) گناهان شمارا می‌پوشانم (می‌بخشم) و شمارا در باغ‌های بهشت که نهرها از زیر درختان آن جاری است وارد می‌کنم، اما هر کس بعد از این کافر شود از راه راست منحرف گردیده است.»

در این سوره از آغاز اشاره به مسئله وفای به عهد شده و این معنی به مناسبت‌های مختلف تکرار گردیده است. در آغاز آیه مورد بحث می‌فرماید: ما از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که به دستورات ما عمل کنند و به دنبال این پیمان دوازده رهبر و سرپرست برای آن‌ها برگزیدیم، نقبای بنی اسرائیل، وزیران موسی بودند و بعد به مقام نبوت رسیدند. در حالات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌خوانیم که در شب عقبه که مردم مدینه برای دعوت آن حضرت به محل عقبه آمده بودند دستور داده دوازده نفر نقیب از میان خودشان به تعداد نقبای بنی اسرائیل انتخاب کنند که مسلماً وظیفه

۱ - طباطبایی، تفسیر المیزان فی التفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۳۲

۲ - همان، ص ۴۴۸

۳ - تغابن: ۱۷

۴ - بقره: ۲۴۵، حدید: ۱۱ و ۱۸

۵ - بقره: ۲۶۱

۶ - حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۹، ص ۳۸۲

آن‌ها نیز مسئله رهبری جمعیت بود نه تنها خبرگزاری. جالب توجه اینکه در روایات متعددی که از طرق اهل تسنن وارد شده اشاره به خلفا و جانشینان دوازده‌گانه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گردیده و تعداد آن‌ها به تعداد نقبای بنی اسرائیل معرفی شده است، پیشوای معروف اهل تسنن احمد حنبل در مسند خود از مسروق نقل می‌کند که می‌گوید: از عبدالله بن مسعود پرسیدم چند نفر بر این امت حکومت خواهند کرد او در پاسخ گفت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: دوازده نفر به تعداد نقبای بنی اسرائیل. سپس وعده خدا را به بنی اسرائیل چنین تشریح می‌کند که خداوند به آن‌ها گفت: من با شما خواهم بود و از شما حمایت می‌کنم **(و قال الله انی معکم)** اما به چند شرط: ۱. به شرط اینکه نماز را برپا دارید **(لئن اقمتم الصلوة)**؛ ۲. و زکات خود را بپردازید **(و آتیتم الزکاة)**؛ ۳. به پیامبران ایمان بیاورید و آن‌ها را یاری کنید **(و آمنتم برسلی و عزتموهم)**؛ ۴. علاوه بر این، از انفاق‌های مستحب که یک نوع قرض الحسنه با خدا است خودداری ننمایید **(و اقرضتم الله قرضاً حسناً)** در اینجا سؤال الی باقی می‌ماند که چرا مسئله نماز و زکات بر ایمان به موسی علیه السلام مقدم داشته شده است با اینکه ایمان به او قبل از عمل بوده است. جمعی از مفسران پاسخ سؤال را چنین داده‌اند که منظور از رسل در آیه فوق پیامبرانی است که بعد از موسی آمده‌اند، نه خود موسی... در تفسیر مجمع البیان می‌خوانیم که بعضی از مفسران پیشین احتمال داده‌اند که نقبای بنی اسرائیل رسولان خدا بودند و این احتمال آنچه در نتیجه می‌فهمیم دستور قرض الحسنه به قدری مهم است که پس از نماز و زکات و ایمان و یاری رسولان خدا، ذکر شده، دوم اینکه: این دستور در ادیان پیشین نیز از دستورهای مهم خدا بوده است. سوم اینکه: پاداش آن بخشش گناهان و بهشت پرنعمت است. چهارم آنکه: قرض الحسنه، قرض دادن به خداست، یعنی موردپذیرش حق است و خدا دستش را به جای دست مستمند قرار می‌دهد.

۳-۳- رواج از خودگذشتگی در افراد جامعه

سوره بقره: آیه ۲۶۷: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ» «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از اموال پاکیزه‌ای که به دست آورده‌اید، یا از زمین برای شما خارج ساخته‌ایم انفاق کنید و به سراغ قسمت‌های ناپاک برای انفاق نروید درحالی که خودتان حاضر نیستید آن‌ها را بپذیرید مگر از روی اغماض و بدانید خداوند بی‌نیاز و شایسته ستایش است» منظور این آیه آن است که قرض و انفاق از بهترین قسمت مال انتخاب شود نه از اموال کم‌ارزش و درجایی می‌فرماید: از اموالی که موردنیاز انسان است باشد، چنانکه می‌فرماید: و یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة «آن‌ها دیگران را بر خود مقدم می‌دارند هرچند شخصاً شدیداً نیازمند باشند»^۱ از اموالی باشد که به آن دل بسته است و موردعلاقه او است: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» «هرگز به حقیقت نیکوکاری نمی‌رسید مگر اینکه از آنچه دوست دارید انفاق کنید»^۲ و تمام این آیات بیان از خودگذشتگی به خاطر دیگران است.

۳-۴- تمرین خلوص در افراد جامعه در امر قرض الحسنه

سوره مزمل آیه ۲۰: «إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَّرْضَى وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاَقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً وَ مَا تَقْدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَ أَعْظَمُ أَجْراً وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از کسانی که با تو هستید نزدیک دوسوم از شب یا نصف یا ثلث آن را بپا می‌خیزید و خداوند شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند، او می‌داند که شما نمی‌توانید مقدار آن را (دقیقاً) اندازه‌گیری کنید، لذا شمارا بخشید اکنون آن مقدار از قرآن که برای شما میسر است تلاوت کنید او می‌داند به‌زودی گروهی از شما بیمار می‌شوند و گروهی دیگر برای به دست آوردن فضل الهی (و کسب روزی) به سفر می‌روند و گروهی دیگری در راه خدا جهاد می‌کنند، پس آن مقدار

۱- حشر: ۹

۲- آل عمران: ۹۲

که برای شما ممکن است از آن تلاوت کنید و نماز را بر پادارید و زکات ادا کنید و به خدا قرض الحسنه دهید (درا راه او انفاق نمائید) و (بدانید) آنچه را از کارهای خیر برای خود از پیش می‌فرستید نزد خدا به بهترین وجه و بزرگ‌ترین پاداش خواهید یافت و از خدا آمرزش بطلبید که خداوند غفور و رحیم است.»

در پایان این آیه به چهار دستور مهم اشاره کرده و برنامه خودسازی ارائه شده قبل را به این وسیله تکمیل می‌کند، می‌فرماید: «نماز را بر پادارید و زکات را ادا کنید و از طریق انفاق‌های مستحبی به خداوند قرض الحسنه دهید و بدانید آنچه را از کارهای خیر برای خود از پیش می‌فرستید آن را نزد خداوند به بهترین وجه بزرگ‌ترین پاداش خواهید یافت.» و استغفار کنید و از خداوند آمرزش بطلبید که خداوند غفور و رحیم است» این چهار دستور (نماز، زکات، انفاق‌های مستحبی و استغفار) به‌ضمیمه دستور تلاوت و تدبیر در قرآن که در جمله‌های قبل آمده بود مجموعاً یک برنامه کامل خودسازی را تشکیل می‌دهد که در هر عصر و زمان به‌خصوص در آغاز اسلام تأثیر انکارناپذیری داشته و دارد. منظور از «نماز» در اینجا نمازهای واجب پنجگانه و منظور از زکات واجب است، منظور از دادن «قرض الحسنه» به خداوند همان انفاق‌های مستحبی است و این بزرگوارانه‌ترین تعبیری است که در این زمینه تصور می‌شود، چراکه مالک تمام ملک‌ها از کسی که مطلقاً چیزی از خود ندارد قرض می‌طلبد تا از این طریق او را تشویق به انفاق و ایثار و کسب فضیلت این عمل خیر کند و از این طریق تربیت شود و تکامل یابد. و آمدن نماز و زکات و قرض در کنار هم بیانگر قصد قربت و خلوص نیت در آن‌ها است.

۳-۵- ادای حقوق مؤمنان با تعاون

در اهمیت و ارزش قرض الحسنه همین بس که انسان با این کار خود، فرمان خداوندی را در تعاون و مشارکت در کارهای خیر را به‌جا می‌آورد^۱ و دست‌های نیازمند و محتاجی را رد نمی‌کند و با این کار حقی از حقوق مؤمنان بر خود را ادا می‌کند؛ چراکه در هر مالی، حقوقی برای دو گروه سائلان و نیازمندان (محرومان) بر شخص دارنده مال است.^۲ هم‌چنین، در ارزش این کار باید به این نکته توجه کرد که وام‌گیرنده، زمانی دست نیاز به‌سوی دیگری دراز می‌کند که نیازمند است و آبروی خویش را عرضه می‌دارد تا مالی قرض گیرد و به زخم خود بزند و بعد آن را پس دهد. پس نقش قرض الحسنه در زندگی انسان‌های سالم و مؤمن بسیار سازنده و مفید است؛ چراکه با تقویت وضعیت اقتصادی و بهبودی آن، عامل قوام فرد و جامعه می‌شود^۳ و شخص را به کار و تلاش و تولید سوق می‌دهد. از این‌روست که در روایات، ثواب و پاداش قرض دادن بیش از صدقه دادن و انفاق مستحب است؛ چراکه گاه انسان صدقه به کسی می‌دهد که او نیازی ندارد؛ هم‌چنین قرض گیرنده با توجه به تعهدی که می‌سپارد بر آن است تا با تولید و تلاش خود، وام خود را پس دهد و این عمل قرض در گردش سالم اقتصاد و جریان مفید و سازنده پول و مال تأثیرگذار است. البته حکمت‌های دیگری را می‌توان برای این قرض و وام برشمرد که در صدقه و انفاقات مستحب نیست. از این‌روست که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در بیان ارزش‌گذاری اعمال مؤمنان قرض را بالارزش‌تر می‌داند و می‌فرماید: «الْصَّدَقَةُ بِعَشْرَةٍ وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةِ عَشْرٍ وَصَلَةُ الْإِخْوَانِ بِعِشْرِينَ وَصَلَةُ الرَّحِمِ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ»؛ صدقه دادن، ده حسنه؛ قرض دادن، هجده حسنه؛ رابطه با برادران دینی، بیست حسنه؛ و صله رحم، بیست و چهار حسنه دارد.^۴ از این‌روست که امام صادق علیه‌السلام نیز قرض دادن را بهتر از صدقه دادن می‌داند و می‌فرماید: «لَإِنْ أَقْرِضَ قَرْضًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصِلَ بِمِثْلِهِ»؛^۵ مالی را قرض بدهم، بیشتر دوست دارم تا آن را ببخشم.

۱- همانده: ۲

۲- ذاریات: ۱۹؛ معارج: ۲۴ و ۲۵

۳- نساء: ۵

۴- کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۱۰، ح ۳

۵- مجلسی، بحارالانور، ج ۱۰۳، ص ۱۳۹، ح ۵

۶-۳- تکفیر سیئات فرد و تبدیل آن به حسنات و در نتیجه دوری جامعه از بلا

سوره مائده آیه ۱۲: «وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ» از جمله آثار قرض الحسنه در این آیه می‌بایست به نادیده گرفتن گناهان و تکفیر سیئات و تبدیل آن به حسنات سخن گفت؛ بنابراین، وام‌دهنده با این کار خویش، گویی تازه از مادر متولد شده است و نقش کار او همانند توبه تأثیرگذار است و مشکلاتی که به سبب گناه گرفتار است برطرف می‌کند. پس می‌توان گفت که وام دادن، موجب جلب منفعت و دفع و رفع بلا و گرفتاری نیز است در امر قرض دادن، نفس عمل که یاری‌رساندن به درماندگان است بسیار مهم است. همچنین رفتار نیکو داشتن با قرض‌گیرنده، در آرمزش گناهان، بسیار اثربخش است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «مؤمنی نیست که به مؤمن دیگری به خاطر خشنودی خدا قرض دهد، جز آنکه خداوند، پاداش او را صدقه می‌شمارد و مؤمنی نیست که در پی برآوردن حاجت برادر مؤمنش برود، مگر آنکه خداوند برای هر قدمش یک حسنه می‌نویسد و یک گناه از او پاک می‌سازد و یک درجه، او را بالا می‌برد. پس از آن، ده حسنه به او افزوده می‌شود و ده حاجت او برآورده می‌گردد...» این موارد از اثرات انفاق هست که در روایات نیز آمده است: امام باقر علیه‌السلام: «الْصَّدَقَةُ تَدْفَعُ مِيتَةَ السَّوْءِ عَنْ صَاحِبِهَا»؛ صدقه مرگ بد را از انسان دور می‌نماید.^۱ همچنین می‌فرماید: «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتَدْفَعُ سَبْعِينَ بَلَاءً مِنَ الدُّنْيَا مَعَ مِيتَةِ السَّوْءِ». صدقه دادن هفتاد بلا را از انسان دور می‌کند و انسان را از مرگ بد حفظ می‌کند.^۲ امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «به خانواده‌ات دستور ده در تحصیل مکارم اخلاق بکوشند و حتی در تاریکی‌های شب به برآوردن نیازمندی‌های مردم بپردازند. سوگند به خدایی که جانم در دست اوست، هیچ‌کس بر دل انسان مؤمنی، شادمانی وارد نمی‌کند، مگر آنکه خداوند از این عمل نیک او، مایه لطفی می‌آفریند که هنگام گرفتاری و نزول بلا، سریع‌تر از سرعت سیلاب در سراسیبی، به کمک او می‌رسد و او را نجات می‌دهد.»

۱- آثار اجتماعی قرض الحسنه در روایات

۱-۴- رواج انسان‌دوستی در جامعه

رسول خدا صلی الله علیه و آله پیوسته بر رعایت بدهکاران تنگدست تأکید می‌کردند^۳ و مسلمانان را از دچار شدن به نفرین بدهکار تنگدست بر حذر می‌داشتند.^۴ ایشان می‌فرمودند: «هر که به تنگدستی مهلت دهد خداوند در روزی که هیچ سایه‌ای جز سایه او نیست، وی را در سایه خود درآورد».^۵ همچنین فرمودند: «هر کس به مؤمنی قرض دهد و برای پس گرفتن آن صبر کند تا دستش باز شود مال او زکات محسوب می‌شود و در نماز با فرشتگان است تا اینکه قرضش به او برگردانده شود».^۶ سرّ تعبیر از هر کار خیر خواهانه به قرض الحسنه در قرآن، محفوظ بودن عین و اصل مال، نزد خداست؛ یعنی همان‌گونه که در قرض و وام، مال از بین نمی‌رود و بازمی‌گردد،^۷ در این‌گونه امور نیز هر چه در راه خدا هزینه شود بازمی‌گردد^۸ و بلکه چندین برابر آن را به‌عنوان پاداش دریافت می‌کنید.^۹ قرض و عاریه دادن از سنت‌های مؤکد رسول خدا صلی الله علیه و آله است؛ ایشان ضمن احادیث متعددی مسلمانان را به این امر خداپسندانه دعوت کرده آن را صدقه و بلکه بهتر از صدقه معرفی کرده‌اند.^{۱۰} رسول خدا صلی الله علیه و آله قرض دادن

۱- همان، ص ۲۶۵

۲- حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۹، ص ۳۸۲

۳- کلینی؛ اصول کافی، ج ۳، ص ۱۸۲

۴- الهندی، کنز العمال، ج ۶، ص ۲۲۰

۵- کلینی؛ اصول کافی، ج ۸، ص ۹

۶- صدوق، ثواب الاعمال ص ۱۳۸

۷- بقره: ۱۱۰

۸- جوادی آملی تسنیم: تفسیر قرآن کریم، ص ۵۸۷

۹- بقره: ۲۴۵

۱۰- صدوق، ثواب الاعمال، ص ۲۸۸

را از جمله حقوق همسایگان بر یکدیگر برشمرده^۱ و کسانی را که با وجود امکانات مالی از قرض دادن به نیازمندان خودداری می‌کنند، مورد عتاب قرار داده، می‌فرمودند: «کسی که برادر دینی‌اش جهت قرض به او مراجعه کند و او قادر بر این کار باشد؛ اما این کار را نکند، خداوند بوی بهشت را بر او حرام می‌کند.» پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله فرمودند: بهترین کارها آن است که برادر مؤمن خویش را خوشحال سازی یا قرض او را بپردازد.^۲ بنابراین قرض‌الحسنه موجب افزایش محبت میان مردم می‌شود. قرض‌الحسنه سبب افزایش شمار دوستان می‌شود و حتی در تداوم دوستی‌ها نیز اثر فراوانی بر جای می‌گذارد. علی علیه‌السلام می‌فرماید: «بِالْإِحْسَانِ تَمْلِكُ الْقُلُوبَ؛ با نیکی کردن، صاحب دل‌ها شوید.»^۳ نیز از همان بزرگوار است که: «مَنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ اسْتَدَامَ النَّاسُ مِنْهُمْ الْمَحَبَّةَ؛ هر کس به مردم احسان کند، دوستی آنان با او دوام می‌یابد.»^۴

۲-۴- زایل شدن غم در جامعه و استجاب دعای مردم

پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله فرمودند: کسی که می‌خواهد خداوند دعایش را مستجاب نماید و غم و اندوهش را برطرف نماید، سعی و تلاش کند غم و اندوه اشخاص تنگدست را برطرف نماید. مهلت دادن به تنگدست در پرداخت دین و قرض، از عوامل استجاب دعا و رهایی از گرفتاری و اندوه است. پیامبر صلی‌الله علیه و آله درباره این نقش امهال به معسر در زندگی مادی و دنیوی انسان می‌فرماید: «مَنْ أَرَادَ تَسْتَجَابَ دَعْوَتَهُ وَأَنْ تُكْشَفَ كَرْبَتُهُ فَلْيَفْرَجْ عَنْ مُعْسِرٍ؛ هر کس می‌خواهد دعایش مستجاب و اندوهش برطرف شود، به تنگدست مهلت دهد.»^۵

۳-۴- افزایش آینده‌نگری در افراد جامعه

امام علی علیه‌السلام در وصیت به فرزندشان امام حسن علیه‌السلام فرمود: اگر کسی در حال بی‌نیازی از تو قرض خواست، آن را غنیمت بشمار تا اینکه در روز تنگدستی و احتیاج، او نیز قرض تو را جبران نماید.^۶ و امام صادق علیه‌السلام فرمود: هیچ مؤمنی نیست که به خاطر خدا به مؤمن دیگر قرض دهد، جز آنکه خداوند هرروز ثواب صدقه دادن آن را به حساب وی ثبت کند تا زمانی که آن مال به او بازگردد.^۷ مراد از قرض دادن به خدا، خرج کردن در راه خداست، نظیر تمام کارهای خیری است که انجام می‌شود، هر نوع کمک به بندگان خدا برای رضای خدا نوعی وام دادن به خدا به حساب می‌آید که خدا آن را در آینده جبران می‌کند.

۴-۴- ایجاد محبت بین مردم و تحقق انسجام و وحدت

گسترش رفتارهای الهی در جامعه قرض‌الحسنه از این جهت که رفتاری همراه با (رحمت و رأفت) را در جامعه گسترش می‌دهد، نمادی الهی برای فرهنگ بشر است و ویژگی‌های الهی را در سطح روابط بین انسان‌ها جاری می‌سازد. توان مالی را علاوه بر بُعد اقتصادی، به عنوان ابزار بروز رفتارهای الهی مطرح می‌سازد و امکان کمال معنوی با ابزار مادی را فراهم می‌آورد.^۸ ایجاد محبت اتفاق هرگونه دارایی - مالی و معنوی - راه‌یابی به دیگران و وسیله انتقال محبت و پیوند جمعی است تا بداندیشی و کینه‌ها تبدیل به محبت و رحمت عمومی شود و قرض‌الحسنه موجب دوستی میان اعضای جامعه و احیاء روح عطوفت اجتماعی می‌شود. همان‌گونه که ترک آن موجب ناراحتی‌های روحی و روانی و افسردگی بین مردم می‌شود. از آثار و

۱ - شهید ثانی، مسکن الفوائد، ص ۱۱۴

۲ - نهج الفصاحه: حدیث ۳۸۶

۳ - تیمی‌آمدی، تصنیف غررالحکم، ج ۱، ص ۲۹۸

۴ - همان، ج ۲، ص ۲۰۹.

۵ - الهندی، کنز العمال، ج ۶، ص ۲۱۵، ح ۱۵۳۹۸

۶ - نهج البلاغه: نامه ۳۱

۷ - کلینی؛ اصول کافی، ج ۴، ص ۳۴

۸ - گل محمدی، قرض الحسنه، ضرورت، ماهیت و آثار، ص ۱۴۳

برکات اجتماعی و کارکردهای دنیوی، قرض الحسنه می‌توان به ایجاد محبت بین مردم و تحقق انسجام و وحدت اسلامی اشاره کرد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: ثَلَاثُ تَوَرُّثُ الْمَحَبَّةِ: الدِّينُ وَ التَّوَضُّعُ وَ الْبَذْلُ؛ سه چیز است که محبت آورد: قرض دادن و فروتنی و بخشش.^۱

۵-۴- افزایش طول عمر افراد در جامعه:

طول عمر بر اساس آموزه‌های اسلام، برخی عوامل بر مدت عمر انسان تأثیر گذاشته و موجب افزایش عمر می‌شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «الصَّدَقَةُ وَ صَلَهِ الرَّحِمِ تَعْمُرَانِ الدِّيَارَ وَ تَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ: صدقه و صلہ رحم شهرها را آباد می‌کند و بر عمرها می‌افزاید.»^۲ شفای مریض از دیگر آثار مهم انفاق و صدقه شفای مریض است. چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «دَوَاءُ وَ أَمْرُ ضَاكَمٍ بِالْصَّدَقَةِ: بیماران خود را به وسیله صدقه درمان کنید.»^۳ امام صادق علیه السلام با برشمردن پاداش قرض الحسنه، به یکی از اصحابش می‌فرماید: «ای عثمان، اگر بدانی که شأن مؤمن نزد خدا چه قدر است، هرگز در برآوردن حاجت او سستی نخواهی کرد... برآوردن حاجت مؤمن، دیوانگی و پستی را دور می‌سازد.»^۴

۵-۵- آثار اجتماعی قرض الحسنه در کلام جامعه شناسان اسلامی

۵-۱- افزایش روحیه مسئولیت‌پذیری در جامعه

پرداخت حقوق متقابل اجتماعی افراد جامعه در سایه پیوستگی عمیقی که باهم دارند حقوق و وظایفی در برابر هم می‌یابند. پذیرش این حقوق در روابط نزدیک مثل پدر و فرزند و... به راحتی پذیرفتنی است؛ اما وقتی سخن از حقوق متقابل در حلقه‌های دورتر اجتماعی مانند حقوق فقرا، محرومان و... به میان می‌آید، گویی پذیرش آن مشکل می‌شود. درحالی‌که اگر لایه‌ها و حلقه‌های پنهان روابط اجتماعی به درستی جست‌وجو شود، از وجود رابطه، حقوق و وظایف متقابل بین آن‌ها شگفت‌زده خواهد شد. به همین دلیل است که در قرآن از «حق سائل و محروم» یاد می‌شود و امام زین العابدین علیه السلام در رساله حقوقی، حقوقی با عنوان حق سائل، فقیر، همسایه و... را برمی‌شمارد، قرض الحسنه می‌تواند به سهم خود، به پرداخت دین خود اجتماعی کمک کند و مردم را از وامداری نیازمندان و فقیران برهاند. کاهش روحیه تکاثر و کنز در مردم خدا به طرق مختلف می‌خواهد مردم دل به دنیا ببندند و به فکر سرای آخرت نیز باشند. بدین جهت ابزارهایی را پیش‌بینی کرده که این تعادل حفظ شود. دادن خمس، زکات، صدقه انفاق، هبه قرض الحسنه از جمله ابزارهایی هستند که انسان نسبت به سرنوشت دیگران مسئول می‌سازند. چنانکه در سوره تکاثر وعده عذاب آمده است. کسب اخلاق پسندیده همان‌طور که بخل از رذایل اخلاقی است و مانع از بخشش می‌شود. در مقابل آن سخاوت و بخشش از اخلاق پسندیده به شمار می‌آید و به قول علامه مجلسی: قرض رفتاری است که در سایه این صفت پسندیده پدید می‌آید.^۵

۵-۲- حفظ کرامت انسانی و تألیف قلوب و آرامش جامعه

حفظ کرامت انسان قرض الحسنه سنت زیبایی است که خداوند آن را قرار داده است. چراکه گاه مشکلات مالی خواسته یا ناخواسته بر انسان عارض می‌شود و انسان دچار کمبود می‌شود. ولی این کمبود دلیل بر آن نیست که هر کس بخواهد شخصیت او را زیر سؤال ببرد و ممکن است بعد از مدتی گشایش صورت گیرد، لذا دستوری که برای این مقطع زمانی داده شده قرض الحسنه است.^۶ تألیف قلوب انسان‌ها و حذف دشمنی‌ها گاهی یکی از موارد ایجاد کدورت با خویشان و دوستان و... مسئله پول است که شخص توانگر است و خویشان ایشان نیازمند، در این صورت شخص می‌تواند با قرض الحسنه موجب تألیف قلوب و دوستی میان خانواده و زدودن دشمنی است. چنانکه در آیه ۱۹۵ سوره بقره به انفاق و دوری از هلاکت دستور داده شد. آرامش فرد و جامعه قطعاً مجموعه حسنات و خوبی‌ها موجب آرامش بین مردم می‌شود و انفاق که یکی از مصادیق قرض الحسنه است این

۱ - حرانی، تحف العقول، ص ۳۱۶

۲ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۱۳۰

۳ - حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۹، ص ۳۸۷

۴ - کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۳۴

۵ - مجلسی، بحار الانوار، ص ۴۲۴

۶ - نورمحمدی، قرض الحسنه. ص ۵۶

آثار خوب را به همراه دارد. چنانکه کلمه «وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» که در آیه ۱۶۷ سوره بقره آمده اشاره‌ای زیبا و دل‌نشین با کلمه (الحسنه) قرض دارد و نشان از این آثار خوب و حسنات دارد.^۱

۳-۵- نزول برکات از آسمان و زمین

وقتی به بندگان خدا ترحم و توجه نماییم، خداوند برکات زمین و آسمان را به روی ما می‌گشاید. پس تصور نکنید انفاق و قرض شما به خدا، اموال شمارا کم می‌کند، بلکه توسعه و تضییق سرمایه‌ها، به دست خداوند متعال است، اوست که می‌تواند با برکات زمین و آسمان به آن وسعت بخشد.^۲

۴-۵- استحکام پیوندهای اجتماعی

اجرای سنت قرض الحسنه می‌تواند عاملی برای بیشتر شدن صلح‌رحم و پیوندهای اجتماعی شود. در سایه همین رفت‌وآمدهای اجتماعی، زمینه مشارکت، همکاری و هم‌فکری بیشتر فراهم می‌شود و استعدادها شکوفا می‌گردد.^۳

۵-۵- ایجاد تعادل اجتماعی

کمک به حل مشکل نیازمندان جامعه و برطرف شدن فقر، سبب حفظ شخصیت و ارتقای روحیه آنان خواهد شد. اگر نیازشان بی‌پاسخ بماند، اجتماع از آثار خطرناک و پنهان رفتارهای پیش‌بینی‌ناپذیر آنان در امان نخواهد بود. آمار جرم و جنایت افراد نیازمندی که نتوانسته‌اند مشکل خویش را برطرف کنند و کم‌کم به راه‌های خلاف کشیده شده‌اند، گویای این امر است. عقده‌های روانی که بر اثر ایجاد فاصله‌های طبقاتی شدید و محرومیت‌های مادی پدید می‌آید، می‌تواند برای هر اجتماعی بسیار خطرناک باشد. با قرض حسن می‌توان بخش مهمی از نیازهای افراد نیازمند را حل کرد و اجازه نداد که چنین مسئله کوچکی به خطر بزرگ اجتماعی تبدیل شود. البته اگر در کنار قرض حسن، دیگر آموزه‌های اسلامی همچون همیاری، پرداخت زکات و خمس و مالیات و مانند آن اجرا شود، در آن صورت، جامعه وضعیت عادلانه‌ای خواهد داشت و خواست اسلام نیز همین است.^۴

۶-۵- تأمین اجتماعی

از آنجاکه «ضروری بودن مورد استفاده قرض»، یکی از ارکان آن است، پدیدآوردن امنیت اقتصادی از آثار این نهاد شمرده می‌شود. درواقع، افراد اجتماع اطمینان دارند که هرگاه حادثه‌ای، بعضی از نیازها را ضروری سازد، نهاد قرض به یاری‌شان می‌شتابد و نیازهای آنان را برآورده می‌سازد. بنابراین، قرض می‌تواند یکی از ابزارهای مهم جذب منابع برای تأمین اجتماعی در بخش کفالت همگانی شمرده شود.^۵

۷-۵- اثرگذاری روحی و روانی بر اجتماع

اگر انسان تجزیه و تحلیل درستی در مورد آثار اجتماعی امور خیریه داشته باشد، خواهد دید وقتی کار خیر در جامعه بیشتر می‌شود، جامعه حالت دیگری به خود می‌گیرد؛ زیرا اشاعه خیر، خود، خیر دیگری است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مَثَالِهَا» کسی

۱- همان، ص ۵۶

۲- بقره: ۲۴۵، «وَاللَّهُ يَفْضُلُ وَيَنْصُطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»، مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۳ ص ۱۶۲-۱۶۰

۳- نقیبه حبیبیان، قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، ص ۱۱

۴- پویان، پژوهشی در باب قرض الحسنه در اسلام، ص ۱۸

۵- نورمحمدی، قرض الحسنه، ص ۱۲۵

که کار نیکی انجام دهد، ده برابر مثل همان نیکی، برای اوست»^۱. با توجه به این آیه، مردم مشتاق می‌شوند تا برای انجام کار خیر گام بردارند. چون دل‌های مردم تشنه محبت دیگران است، وقتی کار نیکی را در جامعه ببینند، پیوندهای عاطفی بیشتر می‌شود و سختی‌ها در جامعه تقسیم می‌شود و بر شانه یک نفر سنگینی نخواهد کرد. وقتی انسان‌های گرفتار ببینند که دیگران مشکلات آن‌ها را درک می‌کنند، احساس آرامش می‌کنند. درواقع، اگر هرکسی، گوشه‌ای از کار را بر عهده بگیرد، سختی‌ها برای هیچ‌کس نمود نمی‌یابد و پی آمد اجتماعی کارهای خیر، ایجاد جامعه‌ای شاداب و به‌دوراز رنج‌ها و آزارهای روحی و روانی خواهد بود که این سلامتی روانی و جسمی بر روند زندگی اجتماعی افراد اثر می‌گذارد.

نتیجه:

قرض در لغت به معنای «بریدن و قطع کردن» و حسنه یعنی «زیبا و نیکو» است. قرض الحسنه در اصطلاح فقه به معنای تملیک مال به دیگری با ضمانت به اینکه، وام‌گیرنده عین یا مثل یا قیمت آن را بازگرداند.

از مهم‌ترین آثار اجتماعی قرض الحسنه در آیات عبارت‌اند از: افزایش سرمایه جامعه، تغییر نگرش به فقرا در جامعه، رواج از خودگذشتگی در جامعه، تمرین خلوص نیت در جامعه، تعاون و همکاری در جامعه، ادای حقوق مؤمنان در جامعه، دوری جامعه از بلا.

علاوه بر این موارد در روایات هم آثار اجتماعی قرض الحسنه عبارت‌اند از: قرض الحسنه جایگزینی برای زکات در جامعه، رواج انسان‌دوستی، استجابات دعای مردم و زایل شدن غم، افزایش آینده‌نگری در جامعه، انسجام و وحدت در جامعه؛ افزایش نسبی عمر افراد جامعه هست.

در کلام جامعه‌شناسان، آثار اجتماعی قرض الحسنه در موارد زیر خلاصه می‌شود: افزایش روحیه مسئولیت‌پذیری در جامعه، تألیف قلوب، نزول برکات، تعادل و تأمین اجتماعی و استحکام پیوند های اجتماعی، حفظ کرامت انسانی در جامعه، اثرات روحی و روانی مثبت بر جامعه و غیره. البته این اثرات اجتماعی غیر از اثرات اقتصادی و سیاسی و فردی است که جا دارد در مقالات دیگر نیز بررسی گردد.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه: سید رضی

- پویان، مرتضی، پژوهشی در باب قرض الحسنه در اسلام. بیجا، ۱۳۹۳
- تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غررالحکم، مهدی، رجائی، قم: مؤسسه آل بیت، ۱۴۱۰ ق.
- جوادی آملی، عبدالله؛ تسنیم، قم نشر اسراء، ۱۳۸۵.
- جوهری اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۰.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: کتابچی، ۱۳۸۶.
- حرانی، ابومحمد، تحف العقول، صادق، حسن زاده، قم: آل علی (علیه السلام)، ۱۳۹۳.
- راغب اصفهانی؛ مفردات قرآن، بیروت، دارالقلم، ۱۴۱۲ ه.ق.
- شهید ثانی، مسکن الفؤاد، قم، کتابخانه بصیرتی، ص ۱۱۴.
- صدوق، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تهران: اخلاق، ۱۳۷۷.
- طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۲.
- طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، به اهتمام مرتضوی، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷.
- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم: فراهانی، ۱۳۷۷.
- طبرسی؛ مجمع البیان، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
- طوسی، محمد بن حسن، تفسیر التبیان فی التفسیر القرآن، تصحیح: احمد حبیب قیصر العاملی، نجف: مکتبه الامین، بی تا.
- قرشی، علی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، دار الحدیث، ۱۳۶۹.
- گل محمدی، جعفر. قرض الحسنه، ضرورت، ماهیت و آثار. انتشارات بنیاد خیریه الزهراء، ۱۳۸۶
- لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۶.
- مجلسی، محمد، باقر، بحار الانوار، بیروت، دارالحیاء و التراث العربی، ۱۳۸۴.
- مجیدی خوانساری، غلامحسین، نهج الفصاحه، قم: انصاریان، ۱۳۸۵.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹.
- نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، نجف، مطبعه النجف، ۱۳۸۳.
- نقیبی حبیبیان، مجید، قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، انتشارات معاونت امور اقتصادی وزارت، ۱۳۸۲
- نورمحمدی، علی، قرض الحسنه. انتشارات. فروزان، ۱۳۷۸
- هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، موسسه الرساله، بیروت ۱۹۸۹